DOI 10.47315/archives2020.325.128

УДК 929Зеров:821.161.2]:930.253

Ігор Резнік

кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу
використання інформації документів,
Центральний державний архів-музей
літератури і мистецтва України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1781-9296>

**ОСОБОВИЙ ФОНД УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТА,
ПЕРЕКЛАДАЧА І ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦЯ
МИКОЛИ ЗЕРОВА У ЦДАМЛМ УКРАЇНИ
(до 130-річчя від дня народження)**

Анотація. У статті охарактеризовано комплекс документів особового фонду українського поета, перекладача і літературознавця Миколи Костянтиновича Зерова (Ф. 28), що зберігається у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України. Висвітлено історію створення цього фонду. Проаналізовано такі групи документів, як: біографічні, рукописи поезій, літературознавчі праці, переклади з різних мов (латинської, польської, російської, французької), конспекти лекцій з історії української літератури, статті М. Зерова, його епістолярна спадщина, фотографії, статті про нього, документи його дружини Софії Зерової. **Мета дослідження** – привернути увагу науковців, шанувальників української літератури до документів М. Зерова, сприяти збільшенню кількості їх дослідників та введенню у науковий обіг маловивчених документів. **Методика дослідження** спирається на загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, порівняння, описовий, деталізації, узагальнення, об'єктивно-фактологічний) та спеціально-історичні (історико-порівняльний, біографічний, історико-джерелознавчого аналізу). **Наукова новизна.** Проаналізовано інформаційний потенціал документів особового фонду М. Зерова, частина з яких ще не була введена в науковий обіг. Документи систематизовано та описано за видовим складом, розкрито їхнє інформаційне наповнення. Особливу увагу приділено рукописам поета та його листам до київської знайомої Л. Кошової і дружини С. Зерової, що є цінним джерелом для вивчення його життя і наукової діяльності. Також описано документи про М. Зерова, які містять інформацію щодо його біографії і творчої спадщини. У **висновках** констатується, що особовий фонд М. Зерова є дуже цікавим для дослідників, оскільки містить велику кількість цінних документів видатного поета. Найбільшу вартість мають рукописи його творів, його листи та фотографії з друзями-неокласиками.

Ключові слова: М. Зеров; архівний фонд; документи; рукопис; українська література.

© І. Резнік, 2020

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) – найбільша в Україні скарбниця документів особового походження літературно-мистецького профілю. Установа зберігає понад тисячу особових фондів українських митців, у т. ч. і фонд видатного поета, перекладача, літературознавця Миколи Костянтиновича Зерова (1890–1937).

Із кожним роком в Україні збільшується кількість дослідників архівних документів, зростає інтерес науковців до дослідження першоджерел. Зокрема, це стосується документів представників «розстріляного відродження», до яких належить і М. Зеров, що зумовлює необхідність написання огляду його особового фонду та оглядів фондів інших митців. Поява таких оглядів сприятиме поширенню у суспільстві інформації про наявні у фондах ЦДАМЛМ України цінні документи особового походження.

Мета статті – привернути увагу науковців, шанувальників української літератури до документів М. Зерова, сприяти збільшенню кількості їх дослідників та введенню у науковий обіг маловивчених документів.

Постать М. Зерова є однією з провідних у літературно-мистецькому процесі ХХ ст. Як один із найяскравіших представників «розстріляного відродження», він зробив величезний внесок у розвиток української літератури. До його творчої спадщини належать низка літературознавчих праць, значний поетичний доробок та чудові переклади українською мовою поезій. М. Зеров є одним із родоначальників професійного українського художнього перекладу та засновником київської школи неокласиків.

Довгий час ім'я митця замовчувалося, і лише після посмертної реабілітації у 1958 р. почали популяризувати його творчість (В. Брюховецький, Р. Корогодський, Г. Кочур, М. Рильський, Л. Череватенко).

Від початку 1990-х років життя та творча спадщина М. Зерова активно досліджувалися багатьма українськими науковцями, серед яких: В. Агеєва, С. Білокінь, В. Брюховецький, О. Гальчук, В. Івашко, Ю. Ковалів, Н. Костенко, В. Моренець, В. Панченко та ін.

Однією з перших монографій про М. Зерова стала праця дослідника історії української культури та більшовицького терору С. Білоконя

Фото М. Зерова.
1920-ті роки.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28.
Оп. 1. Од. зб. 216. Арк. 9.

«Закоханий у вроду слів: М. Зеров – доля і книги»¹. Цього ж року вийшов літературно-критичний нарис про поета літературознавця В. Брюховецького².

Явище українського неокласицизму і роль М. Зерова у його становленні вивчали В. Громова³, Д. Наливайко⁴, Л. Темченко⁵, Ю. Шерех⁶ та ін.

Окремо варто відзначити праці, автори яких систематизували та вивчали архіви М. Зерова – монографію літературознавця В. Панченка «Повість про Миколу Зерова»⁷, огляд Ю. Сахневич «Особовий фонд Миколи Зерова в архівних зібраннях ЦДАМЛМ України (до 120-річчя від дня народження)»⁸, а також статтю В. Кузьменка «Епістолярні діалоги Миколи Зерова з Миколою Хвильовим»⁹.

М. Зеров народився 26 квітня 1890 р. у м. Зіньків на Полтавщині в родині вчителя. Освіту здобував у місцевій школі, в 1903–1908 рр. навчався в Охтирській чоловічій, згодом – Першій київській гімназіях. У 1909 р. вступив на історико-філологічний факультет Університету Св. Володимира і в 1914 р. закінчив його¹⁰. Із 1914 р. працював викладачем давніх мов у Златопільській гімназії. Із 1917 р. до 1920 р. викладав історію української літератури і класичну філологію у Другій

¹ Білокінь С. Закоханий у вроду слів : М. Зеров – доля і книги. Київ: Час, 1990. 55 с.

² Брюховецький В. С. Микола Зеров : літературно-критичний нарис. Київ: Рад. письменник, 1990. 309 с.

³ Громова В. Неокласицизм // Стилєві тенденції української літератури ХХ століття. Київ, 2004. С. 107–135.

⁴ Наливайко Д. С. Українські неокласицизм і класицизм // Наукові записки «НаУКМА». Т. 4. Філологія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 1998. С. 3–17.

⁵ Темченко Л. В. Український неокласицизм 20-х рр. ХХ століття: генезис, естетика, поетика: дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Лілія Василівна Темченко; Дніпропетровський держ. ун-т. Дніпропетровськ, 1997. 167 с.

⁶ Шерех Ю. Легенда про український неокласицизм // Юрій Шерех. Пороги і заборони: Література, мистецтво, ідеології. Харків: Фоліо, 1998. Т. 1. С. 92–139.

⁷ Панченко В. Повесть про Миколу Зерова. Київ: Дух і Літера, 2018. 624 с.

⁸ Сахневич Ю. Особовий фонд Миколи Зерова в архівних зібраннях ЦДАМЛМ України (до 120-річчя від дня народження) // Архіви України. 2010. № 5(270). С. 134–142.

⁹ Кузьменко В. Епістолярні діалоги Миколи Зерова з Миколою Хвильовим // Синопис: текст, контекст, медіа. 2014. № 3(7). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2014_3_3 (дата звернення: 02.10.2020).

¹⁰ Шевченківська енциклопедія. В 6-ти т. Т. 2: Г–З / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) та ін. Київ, 2012. С. 726.

київській гімназії. У 1918–1920 рр. викладав українознавство в Архітектурному інституті та редагував бібліографічний журнал «Книгарь». У 1920–1923 рр. працював у Баришівській соціально-економічній школі. З 1923 р. обіймав посаду професора української літератури Київського інституту народної освіти, одночасно викладав літературу в Київському кооперативному технікумі.

М. Зеров почав друкуватися у 1912 р. у журналі «Світло». У 1920 р. було видано його «Антологию римської поезії» та антологию «Нова українська поезія»¹¹. Під час роботи у с. Баришівка написав першу збірку поезій «Камена» (видана в 1924 р.), сонети, зробив багато перекладів. У 1924 р. видав історико-літературний нарис «Нове українське письменство» та монографію «Леся Українка».

Із поверненням у жовтні 1923 р. до Києва М. Зеров став одним із лідерів літературної групи неокласиків (т. зв. «п'ятірного грона», до якого також входили П. Филипович, М. Рильський, М. Драй-Хмара та Освальд Бургардт (Ю. Клен)¹². У 1925–1928 рр. разом із М. Хвильовим брав активну участь у «літературній дискусії» (публічному обговоренні шляхів розвитку і завдань нової української радянської літератури), закликаючи до підвищення художнього рівня української літератури, перенесення на український ґрунт кращих творів європейської класики і встановлення атмосфери здорової літературної конкуренції замість кон'юктурного протегування. Ці ідеї були викладені ним у низці літературно-критичних статей і нарисів: «До джерел» (1926), «Наші літературознавці і полемісти» (1926), «Квітка й українська проза» (1928), «Літературна позиція Старицького» (1928) та збірнику статей «Від Куліша до Винниченка» (1929) тощо.

Після червневого пленуму ЦК КП(б)У 1926 р. неокласики були звинувачені у антипролетарських настроях, що стало початком тривалого періоду терору проти них. М. Зерову була заборонена літературна і критична діяльність, тому у другій половині 1920-х років він займався винятково літературно-історичними дослідженнями.

У лютому–березні 1930 р. М. Зеров виступав свідком на процесі «Спілки визволення України». Жив під постійною загрозою арешту і зазнавав цькувань, йому було заборонено займатися творчою діяльністю. Самогубство М. Хвильового у 1933 р. стало великим ударом для М. Зерова. У 1934 р. він був звільнений з роботи та після смерті сина переїхав до Москви.

28 квітня 1935 р. М. Зеров був заарештований під Москвою та звинувачений у «керівництві контрреволюційною терористичною націона-

¹¹ Брюховецький В. С. Микола Зеров: Літературно-критичний нарис. Київ: Рад. письменник, 1990. С. 92.

¹² Рильський М. Микола Зеров – поет і перекладач (передмова) // М. Зеров. Твори в 2-х т. Т. 1. Київ: Дніпро, 1990. С. 3.

лістичною організацією». 9 липня 1935 р., унаслідок жорстоких допитів, змушений був визнати себе керівником «групи Зерова» (М. Зеров, П. Филипович, А. Лебідь, М. Вороний, Л. Митькевич, Б. Пилипенко). Після річного перебування у київському слідчому ізоляторі навесні 1936 р. поет був засуджений до 10-ти років таборів та відправлений на Соловки (Карелія). 9 жовтня 1937 р. «справа Зерова» була переглянута особливою «трійкою» УНКВС по Ленінградській області, результатом чого стало засудження до розстрілу. М. Зеров був страчений 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох (згідно з офіційною довідкою, виданою його дружині з Магадану – помер власною смертю 13 жовтня 1941 р. у таборі на Колімі). У 1958 р. митець був реабілітований.

Особовий фонд М. Зерова (Ф. 28) у ЦДАМЛМ України налічує 250 од. зб. у складі 2-х описів (загалом 2 025 документів). Документи були передані на постійне зберігання дружиною поета Софією Зеровою та його кореспондентами у 1967–1972, 2000 рр., а також родиною вченого-хіміка, колекціонера Р. Олексіва у 1988 р. Вони охоплюють період від 1907 р. до 1988 р.

Першу і найбільшу за обсягом групу документів фонду складають рукописи М. Зерова (оп. 1, од. зб. 1–152): оригінальна поетична творчість, переклади, літературознавчі праці, конспекти лекцій з історії української літератури, підготовчі матеріали до праць та інші документи. В основному, це – безпосередньо автографи. Також представлені авторизовані машинописи (деякі містять правки М. Зерова та упорядників), копії та фотокопії рукописів.

Оригінальна поетична творчість М. Зерова представлена:

1) трьома зошитами з рукописами ранніх поезій¹³ (двома зошитами російських і українських поезій за 1907–1909 і 1909–1912 рр. та зошитом українських поезій за 1911–1914 рр.). Окрім близько сотні сонетів, вони також містять віршовані листи та послання до В. Горецького, М. Токарського, В. Романовського, гумористичний роман у віршах «Звоювання сербіянки» і поетичні переклади з Горація і М. Лермонтова;

2) рукописними збірками віршів, створеними М. Зеровим у 1915–1934 рр. (оп. 1, од. зб. 4–11);

3) розрізненими текстами (оп. 1, од. зб. 11–14): сонетів 1908–1933 рр., уривків і начерків ранніх студентських віршованих творів, що збереглися у формі рукописів, їхніх копій та фотокопій.

Зокрема, у фонді зберігаються 3 видання (1915, 1917, 1919 рр.) «Майже повного зібрання творів»¹⁴, збірки власних та перекладених сонетів («Сонети», 1922 р., «Sonnetarium», 1926–1930 рр., «Камена», 1934 р.).

¹³ ЦДАМЛМ України (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 1–3.

¹⁴ Там само. Од. зб. 4–6.

Цінним документом є власноручно зроблений М. Зеровим зшиток під назвою «Сонети»¹⁵, що включає 17 поетичних творів. Зверху підписано «М. Зеров», латиною вказано місце виготовлення – Lucrosae (з *лат.* Lucrum – прибуток, бариш), тобто Баришівка, де він вчителював у 1920–1923 рр., далі – аббревіатура AD (Anno Domini – з *лат.* Року Божого) та римськими цифрами MCMXXII проставлений рік (1922 р.) виготовлення зшитку.

М. Зеров. Збірка «Сонети». Авт. 1922 р.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 8. Арк. 2, 4.

М. Зеров. Збірка «Камена». Авт. 1934 р.
ЦДАМЛМ України, Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 1, 3.

¹⁵ Там само. Од. зб. 8.

Перша «Камена» була надрукована у Києві у видавництві «Слово» в 1924 р. Вона є першою виданою збіркою власних поезій М. Зерова, хоча містить і перекладний розділ. Вміщені у ній 33 вірші були високо оцінені критиками і віднесені до найкращих зразків україномовної поезії того часу.

Зберігся й рукописний варіант другої «Камени»¹⁶ М. Зерова, датований 1934 р. Збірка включає 126 поезій – сонети, александрійські вірші та елегійні дистихи. Відкривається вона сонетним циклом на кримську тематику, до якого входять поезії «Чатир-Даг» (написана 1926 р.), «Партеніт» (1927 р.), «На верхів'ях Качі» (1927 р.). У Криму М. Зеров відпочивав тричі – 1926, 1927 і 1932 р. – і виклав у сонетах враження про кримські легенди і природу. До збірки також увійшли переклади з Ф. Петрарки, П. Ронсара, А. Міцкевича, І. Буніна та інших поетів.

У фонді відклалося чимало рукописів і фотокопій рукописів перекладів М. Зерова з французької (П. Ронсара, Ж.-П. Беранже, Ш. Бодлера, Ш. Кро, А. де Реньє, Ж. Дюамеля, П. Верлена та ін.)¹⁷, польської (А. Міцкевича)¹⁸, російської (І. Буніна, В. Брюсова, Ю. Лермонтова, О. Пушкіна, П. Бутурліна)¹⁹, латини (з поезій українських поетів Ст. Яворського і Г. Сковороди²⁰, сонетів давньоримських поетів Горация, Марціала, Проперція, Овідія, Тібулла, Катулла²¹, твору «Про природу речей»²² (з Тита Лукреція Кара, 1931 р.) та «Енеїди»²³ (фрагмент перекладу з Вергілія, 1933 р.).

Важливим доповненням до поезій і перекладів М. Зерова є матеріали до їх перевидання (од. зб. 20–32): машинописи і рукописи 1960-х років із правками укладачів, редакторів, упорядників (М. Рильського, С. Зерової та ін.).

Значну цінність для дослідників становлять літературознавчі праці М. Зерова (оп. 1, од. зб. 33–46): передмови, відгуки, рецензії, статті про творчість Г. Квітки-Основ'яненка, Лесі Українки, М. Старицького, І. Франка²⁴, а також передрук історичного нарису «Нове українське письменство» (1924 р.)²⁵, що став його першою працею, написаною на основі здобутого досвіду педагогічної і дослідницької роботи. У нарисі М. Зеров проаналізував усі факти літературного процесу в Україні

¹⁶ ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 11.

¹⁷ Там само. Од. зб. 7, 18, 27.

¹⁸ Там само. Од. зб. 15.

¹⁹ Там само. Од. зб. 2, 7, 10, 28.

²⁰ Там само. Од. зб. 15, 16, 31, 142.

²¹ Там само. Од. зб. 5, 6, 7.

²² Там само. Од. зб. 17.

²³ Там само. Од. зб. 19.

²⁴ Там само. Од. зб. 36, 37, 39, 43.

²⁵ Там само. Од. зб. 33.

від кінця XVIII до початку XX ст. та запропонував свою схему його періодизації.

Викладацьку діяльність М. Зерова відображають рукописи конспектів його лекцій з історії української літератури (оп. 1, од. зб. 47–50), зокрема: «Українська література. Курс у повітовій управі» (1917 р.), «Історія українського письменства» (1918 р.) (курс, який М. Зеров читав на курсах українознавства в Смілі), «Українська література року 1926» (1926 р.) (конспект лекцій, читаних у Київському інституті народної освіти).

У фонді також відкладалася значна кількість рукописних підготовчих матеріалів (оп. 1, од. зб. 51–127), зібраних М. Зеровим до написання літературознавчих праць та видання творів різних письменників. Це – примітки, нотатки, списки, матеріали преси, біографічні довідки, виписки до наукових праць з історії української і російської літератур різних періодів, лекційних курсів та нарисів про українських байкарів (П. Гулака-Артемовського, Б. Грінченка, Й. Бодяньського, Л. Глібова, Є. Гребінку та ін.), письменників (Панаса Мирного, І. Франка, В. Винниченка, В. Забілу, О. Кобилянську та ін.), поетів (П. Грабовського), вчених, публіцистів і громадських діячів (М. Драгоманова, Д. Донцова, С. Єфремова, М. Костомарова та ін.) тощо.

До рукописної спадщини М. Зерова належать також редактовані ним тексти невстановлених авторів (оп. 1, од. зб. 128–134): художні переклади з творів О. Стороженка, А. Франса, Г. Даниловського та статті.

Значну за обсягом частину фонду складають різні варіанти бібліографії праць М. Зерова, укладені ним особисто рукописні картотеки і списки праць, якими він цікавився (оп. 1, од. зб. 135–151).

Другу групу документів фонду складає епістолярна спадщина М. Зерова. По-перше, це – автографи листів поета (од. зб. 153–161) до рідних (дружини Софії, братів Костянтина і Дмитра, сина Костика²⁶) та окремих осіб. Велику інформаційну цінність становлять 30 листів М. Зерова до дружини з Соловків²⁷ за жовтень 1935 р. – вересень 1937 р., у яких поет розповідає про побут і свої творчі плани.

М. Зеров. Курс «Історія українського письменства».

Авт. 1918 р.

ЦДАМЛМ України. Ф. 28.

Оп. 1. Од. зб. 49. Арк. 1.

²⁶ ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 154.

²⁷ Там само. Од. зб. 153.

Лист М. Зерова до
С. Зерової з Соловків.
Авт. Олів. 19 вересня 1937 р.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28.
Оп. 1. Од. зб. 153. Арк. 57.

Листи до літературознавців Т. Волобуєвої і З. Єфімової²⁸ за 1926–1935 рр. містять цікаву інформацію про літературну творчість та творчі плани М. Зерова. 42 його листи до сонетиста-аматора Р. Олексіїва²⁹ присвячені обговоренню техніки віршування і перспектив розвитку сонетної творчості, містять критичні зауваження на сонети адресата. Різні питання теорії і практики художнього перекладу висвітлені у листах до Б. Петрушевського і І. Поступальського³⁰.

Окремо варто відзначити 8 листів М. Зерова до київської знайомої Л. Кошової³¹, що увійшли до опису № 2. Вони датовані 1935–1936 рр. – періодом перебування поета в Пуш-

кіно, що під Москвою, де його було заарештовано 28 квітня 1935 р., та часом після арешту. У них М. Зеров ділиться переживаннями, тривогами, побутовими проблемами, творчими планами. Останній лист – від 31 травня 1936 р. – надісланий вже з етапу на Соловки.

Лист М. Зерова до Л. Кошової з етапу на Соловки. Авт. Олів. 31 травня 1936 р.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 153. Арк. 57.

²⁸ ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 156.

²⁹ Там само. Од. зб. 157.

³⁰ Там само. Од. зб. 159, 160.

³¹ Там само. Оп. 2. Од. зб. 23.

По-друге, це – 9 листів до М. Зерова (оп. 1, од. зб. 163–169) за 1922–1934 рр. – від Г. Касян, М. Слабченка, М. Степняка (1929 р., з приводу критичних зауважень М. Зерова до його статті), П. Филиповича (1922 р., про видання творів українських письменників), Р. Олексіїва (2 листи за 1931–1932 рр. про теорію і практику сонета) та невстановлених осіб.

У фонді також відкладалася невелика кількість документів із дарчими написами. Цінним документом є ксерокопія титульної сторінки книги М. Зерова «Від Куліша до Винниченка» (1928 р.), що містить напис автора М. Грушевському³². Од. зб. 170–171 містять документи з написами М. Зерова. Це – присвяти від Є. Кирилюка на окремих відбитках вступних статей до «Вибраних творів» І. Нечуя-Левицького (К., 1929) і Є. Гребінки (Х.-К., 1931) та напис літературознавця М. Плевака на окремому відбитку вступної статті «Леонід Глібов та його твори» до книги Л. Глібова «Байки» (Х., 1927)³³.

До третьої групи документів належать матеріали до біографії М. Зерова, представлені у невеликій кількості (оп. 1, од. зб. 172–175). Це – оригінал трудового списку поета (1934 р.)³⁴, за яким можна вивчати його біографію та діяльність; запрошення 1920-х років на збори українських письменників, Музичного товариства ім. Леонтовича, виставки; лист від редакторів журналу «Глобус» М. Семенка та Г. Шкурупія до М. Зерова з пропозицією співробітництва; договори поета з Держвидавом України за 1930 р. про переклад творів і написання передмов.

Трудовий список М. Зерова. Авт. 1934 р.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 172. Арк. 5.

³² ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 162.

³³ Сахневич Ю. А. Особовий фонд Миколи Зерова в архівних зібраннях ЦДАМЛМ України (до 120-річчя від дня народження) // Архіви України. 2010. № 5(270). С. 140.

³⁴ ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 172.

Четверту групу документів фонду складають матеріали, зібрані М. Зеровим (оп. 1, од. зб. 176–184). Це – машинописи перекладів поезій французьких і німецьких авторів, здійснені М. Драй-Хмарою, М. Рильським, С. Смеречинським, переклад «Слова о полку Ігоревім» невідомого автора (1929 р.), зшиток вирізок статей про молодих літераторів, створений М. Зеровим у 1913–1919 рр., статті 1920–30-х років про українських письменників.

П'яту групу документів складають матеріали про М. Зерова (оп. 1, од. зб. 185–212). По-перше, це – статті за 1930–1960-ті роки про поета, написані М. Степняком, С. Щупаком, М. Рильським, Г. Кочуром, Є. Сверстюком та іншими (авторизовані машинописи і вирізки з «Літературної України», «Вечірнього Києва» та ін. газет), та рецензія О. Білецького (1924 р.) на книжку М. Зерова «Нове українське письменство»³⁵, яка містить загалом схвальну оцінку і міркування щодо запропонованої автором періодизації українського літературного процесу.

По-друге, це – матеріали С. Зерової (од. зб. 191–212) (листи від різних осіб та установ до неї, статті, замітки, що стосуються М. Зерова та питань публікації його творів). Серед них варто виділити спогади С. Зерової про М. Зерова³⁶ (друк, 22 арк.), написані наприкінці 1960-х років, та лист Костянтина Зерова (батька поета) до С. Зерової³⁷ від 20 липня 1940 р. Спогади дружини митця охоплюють період від знайомства з ним у 1912 р. до отримання нею після війни офіційної довідки з Магадану, що він помер 13 жовтня 1941 р. У спогадах звучать нарікання, що їй не відоме не лише місце поховання, а й точна дата смерті чоловіка. Детально пише С. Зерова про батька чоловіка та загалом родину, працелюбність М. Зерова, у т. ч. й на засланні.

Невст. художник.
Портрет Зерова на Соловках.
Пап., олів. 1937 р.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28.
Оп. 1. Од. зб. 213. Арк. 1.

Лист К. Зерова до невістки містить відомості про смерть М. Зерова на Соловках. У ньому батько митця розповідає про отримане з НКВС офіційне повідомлення про те, що Микола помер у лікарні у квітні 1937 р., а також висловлює співчуття і припущення, що син міг померти через запалення легенів чи хворобу серця, оскільки мав слабке здоров'я.

Шоста група документів фонду – образотворчі матеріали (оп. 1, од. зб. 213–223). До них належать: художній портрет М. Зе-

³⁵ ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 185.

³⁶ Там само. Од. зб. 191.

³⁷ Там само. Од. зб. 193.

рова на Соловках (пап., олів., 1937 р.) роботи невстановленого художника, фоторепродукції живописного і скульптурного портретів М. Зерова, дружній шарж на нього (типографська репродукція з серії «Український парнас», а також фотоматеріали.

Фотоматеріали включають 18 оригіналів та копій фотопортретів³⁸ М. Зерова за 1907–1928 рр., фотографії поета з дружиною та сином, у колі друзів за 1928–1930 рр., 3 фото 1920-х років із друзями-неокласиками (М. Рильським, П. Филиповичем, О. Бургардтом) та іншими українськими літераторами (Б. Якубським, В. Петровим), фотографії з відпочиваючими в Криму (м. Гурзуф), із викладачами та випускниками Київської торговельно-промислової школи (1927 р.) та з невстановленими особами.

Фотопортрет М. Зерова. Б/д.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28.
Оп. 1. Од. зб. 216. Арк. 2.

Фото М. Зерова. 1922 р.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28.
Оп. 1. Од. зб. 216. Арк. 3.

Фото М. Зерова з дружиною та сином. 1928 р.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 218. Арк. 1.

³⁸ Там само. Од. зб. 216, 217.

М. Рильський, М. Зеров, П. Филипович. 1920-ті роки.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 219. Арк. 1.

Стоять: В. Петров та М. Зеров, сидять: О. Бургардт,
П. Филипович, Б. Якубський, М. Рильський. 1920-ті роки.
ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 1. Од. зб. 219. Арк. 3.

Опис № 2 включає 26 од. зб.: переклади 1930-х років українською мовою поетичних творів із латини (Горація, Г. Катулла, К. Клавдіана та ін.), російської (М. Лермонтова, О. Пушкіна), французької (П. Беранже), польської (Ю. Залеського, А. Сиви) мов, згадані вище листи М. Зерова до Л. Кошової, вступну статтю М. Рильського «Микола Зе-

ров – поет і перекладач» до збірки «Вибране» (1966 р.), а також листування за 1963 р. М. Рильського та Л. Кошової щодо видання творів поета.

Додаток до архівних документів фонду складають 13 примірників друкованих видань: збірки творів М. Зерова «Камена» (київське видання 1924 р. із дарчим написом М. Зерова В. Петрову та львівське видання 1943 р.), «Антологія римської поезії» (К., 1920 р.), «М. Зеров. До Джерел (Л., 1943 р.), а також 4 книжки М. Рильського з дарчими написами автора М. Зерова та В. Петрову.

Отже, особовий фонд М. Зерова в ЦДАМЛМ України містить значну кількість джерел для вивчення життя і творчості митця. Особливу цінність для науковців мають рукописи творів митця та його епістолярна спадщина. Листування з Р. Олексіївим, Л. Кошовою, С. Зеровою та іншими близькими людьми містить детальну інформацію про побут, погляди, творчі плани митця та останній період його життя. Маловивченими є переклади М. Зерова, оскільки вони часто виходили під чужими іменами або анонімно, а ім'я автора тривалий час замовчувалося. Цінні фотографії 1920-х років дають змогу скласти візуальну картинку про його життя та оточення. Сподіваємося, що інформаційний потенціал представлених документів зацікавить дослідників та поціновувачів української літератури і запрошуємо ознайомитися з ними у читальній залі ЦДАМЛМ України.

Переклад М. Зерова з польської мови вірша А. Сови «Шевченкові».

Авт. 1930-ті роки.

ЦДАМЛМ України. Ф. 28. Оп. 2.

Од. зб. 17. Арк. 1

REFERENCES

1. Bilokin, S. (1990). *Zakokhany u vrodu sliv: M. Zеров – dolia i knyhy* [In love with the beauty of words: M. Zеров – fate and books]. Kyiv: Chas. [in Ukrainian].
2. Briukhovetsky, V. S. (1990). *Mykola Zеров: Literaturno-krytychny narys* [Mykola Zеров: Literary critical essay]. Kyiv: Radiansky pysmennyk. [in Ukrainian].
3. Hromova, V. (2004). Neoklasyky. In *Stylovi tendentsii ukrainskoi literatury XX stolittia* [Neoclassics. In Stylistic tendencies of Ukrainian literature of the 20th century] (pp. 107–135). Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kuzmenko, V. (2014). Epistoliarni dialoghy Mykoly Zерова z Mykoloiu Khvylovym [Mykola Zеров's epistolary dialogues with Mykola Khvylovy].

Synopsys: tekst, kontekst, media, 3(7). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2014_3_3 [in Ukrainian].

5. Nalyvaiko, D. S. (1998). Ukrainski neoklasyky i klasytsyzm [Ukrainian neoclassics and classicism]. *Naukovi zapysky «NaUKMA»*, vol. 4(*Filolohiia*), 3–17. [in Ukrainian].

6. Panchenko, V. (2018). *Povist pro Mykolu Zerova* [Novel about Mykola Zerov]. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].

7. Rylsky, M. (1990). Mykola Zerov – poet i perekladach (peredmova). In M. Zerov, *Tvory v 2-kh tomakh* [Mykola Zerov – poet and translator (foreword). In Literary works in 2 volumes] (2 vols; Vol. 1). Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

8. Sakhnevych, Yu. (2010). Osobovy fond Mykoly Zerova v arkhivnykh zibranniakh TsDAMLML Ukrainy (do 120-richchia vid dnia narodzhennia) [Personal archival fond of Mykola Zerov in archival collections of the Central State Literature and Art Archives–Museum of Ukraine]. *Arkhivy Ukrainy*, 5(270), 134–142. [in Ukrainian].

9. Sherekh, Yu. (1998). Lehenda pro ukrainsky neoklasytsyzm. In Yuriy Sherekh, *Porohy i zaporizhzhia: Literatura, mystetstvo, ideolohii* [The legend about the Ukrainian Neo-Classicism. In Threshold and zaporizhshas: Literature, art, ideologies] (Vol. 1, pp. 92–139). Kharkiv. [in Ukrainian].

10. Temchenko, L. V. (1997). *Ukrainsky neoklasytsyzm 20-kh rr. XX stolittia: henezys, estetyka, poetyka* [Ukrainian Neo-Classicism in the 1920s: genesis, aesthetics, poetics] [Candidate's thesis]. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].

11. Zhulynsky, M. H. et al (2012). *Shevchenkivska entsyklopediia* [Shevchenko's encyclopedia] (6 vols) (Vol. 2: H–Z). Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut literary im. T. H. Shevchenka. [in Ukrainian].

Ihor Reznik

Candidate of Historical Sciences,
Research Fellow of the Department
of Documents' Information Usage,
Central State Archives-Museum
of Literature and Art of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1781-9296>

**PERSONAL FOND OF THE UKRAINIAN POET,
TRANSLATOR, LITERARY CRITIC MYKOLA ZEROV
IN THE CENTRAL STATE ARCHIVES-MUSEUM
OF LITERATURE AND ART OF UKRAINE
(to the 130th anniversary of the birth)**

Abstract. The article is dedicated to describing the set of documents of the personal fond of Ukrainian poet, translator and literary critic Mykola Kostiantynovych Zerov (F. 28), which is stored in the Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine. The history of the creation of this fond has been covered. Such groups of documents as biographical materials, manuscripts of Mykola Zerov's poems, literary works, translations from different languages (Latin, Polish, Russian,

French), lecture notes on the history of Ukrainian literature, M. Zerov's articles, his epistolary heritage, photos, documents of his wife Sophia Zerova, articles about him have been analysed. **The purpose** of the study is to attract the attention of scientists and fans of Ukrainian literature to the documents of M. Zerov, help to increase the number of their researchers and putting the little-studied documents in scientific circulation. **The research methodology** is based on common scientific methods of analysis, synthesis, description, comparison, detailing, generalization, objective-factual and special-historical methods (historical-comparative, biographical, historical-source analysis). **Scientific novelty**. The author analyzes the information potential of the documents of the personal fond of M. Zerov, some of which haven't been yet put in scientific circulation. The documents have been systematized and described according to the species composition, their information content has been disclosed. Particular attention is paid to the poet's manuscripts and letters to his Kyiv friend L. Koshova and wife S. Zerova which are a valuable source for studying his life and scientific activity. **The findings** state that the personal fond of M. Zerov is very interesting for researchers, because it contains many valuable documents of outstanding poet. The most valuable documents for them are manuscripts of his works, his letters and photographs with friends-neoclassics.

Key words: M. Zerov; archival fond; documents; manuscript; Ukrainian literature.